

Посета грофа Ђана Југославији у јануару 1939. и пад Милана Стојадиновића¹

АПСТРАКТУМ: На основу архивских извора, мемоарске грађе и оновремене штампе реконструисане се посета грофа Ђана, министра спољних послова фашистичке Италије, Југославији у јануару 1939. Разматрају се теме разговора где је албанско питање било у средишту, као и резултати посете и њен одјек у штампи двеју земаља. У завршном делу рада још једном се анализира да ли је ова посета и у којој мери утицала на пад Стојадиновића са власти само две недеље доцније.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Италија, гроф Ђано, Милан Стојадиновић, дипломатија, пропаганда

Раздобље од краја 1936. до почетка 1939. године може се сматрати периодом добрих односа између Краљевине Југославије и фашистичке Италије. Италијански историчар Букарели га назива покушајем стварања хоризонталне осовине Рим–Београд.² Носиоци те политике били су министри спољних послова гроф Галеацо Ђано и Милан Стојадиновић који је у исто време био и председник југословенске владе (1935–1939).³ До сусрета у јануару 1939. њих двојица су се већ сретали три пута (марта 1937. у Београду приликом потписивања Београдског споразума,⁴ децембра 1937. у Риму и јуна 1938. у

- 1 Рад је део пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
- 2 Massimo Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939* (Bari: Edizioni B. A. Graphis, 2006), 336–361. Шесто поглавље монографије носи управо овај наслов.
- 3 Неки значајнији радови о југословенско-италијанско односима између два светска рата: Živko Avramovski, „Problem Albanije u jugoslovensko-italijanskom sporazumu od 25. III 1937. “, *Historijski pregled*, IX, br. 1, (1963), 19–31; Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937*, (Beograd: Prosveta, 1968); Bogdan Krizman, „Italija u politici kralja Aleksandra i kneza Pavla (1918–1941)“, *Časopis za suvremenu povijest* I, (Zagreb, 1975), 33–97; Ladislav Deak, „Jugoslovensko-italijanski odnosi 1932–1937“, *Istorija 20. veka*, Beograd 1982, 173–214; Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937*, (Beograd: ISI, 1987); Massimo Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia (1922–1939)*, (Bari: Edizioni B. A. Graphis, 2006).
- 4 О Београдском споразуму: М. Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia*, 327–383; Е. Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937*, 132–141; Ž. Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile*, 261–317.

Венецији) и развили су веома блиске односе услед сличних погледа на политику и живот.⁵

Из речи које је записао сам Ћано циљ посете у јануару 1939. био је сасвим јасан. Ћано пише: „Са дучеом смо разговарали шта бих морао рећи у Југославији. Главна тачка, албанско питање. Сложили смо се да није вредно доводити у питање драгоцену пријатељство Београда због Албаније. Дакле, стање ствари је следеће, деловаћемо само у случају да можемо постићи договор који би био на следећим основама: заокруживање југословенске границе, демилитаризација албанских граница, војни савез, подршка српском освајању Солуна“.⁶ Ћано је већ разговарао са Стојадиновићем о албанском питању јуна 1938. у Венецији, када је југословенски премијер признао Италији посебну позицију у Албанији и уверавао да албанско питање за Југославију није од круцијалне важности.⁷

Ћано је боравио у Југославији од 18. до 23. јануара 1939.⁸ Чим је ступио на југословенску територију он је домаћим и италијанским новинарима изјавио да „нема више никаквих нарочитих проблема који би се имали решавати“. Предстојећа посета, додао је, усмерена је ка још „већем јачању односа“ на „политичком, привредном и културном пољу“.⁹ У том историјском перио-

5 Ћано је у свом дневнику крајем 1937. забележио како га од свих људи које је срео у Европи за време обављања дужности министра спољних послова Стојадиновић „највише интересује“. У њему је видео човека од поверења, снажног, самоувереног и одлучног државника. Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943* (Milano: BUR Rizzoli, 2010), 65–66. Сличан утисак преноси и југословенски посланик у Риму који тврди да га је Ћано замолио да Стојадиновићу поручи следеће: „Молим вас изразите моме пријатељу др. Стојадиновићу, моје дивљење према његовој снажној личности и смелом ставу, који уноси у вођење своје земље. На мене још нико није досада учинио тако дубок утисак као др. Стојадиновић, а моје пријатељство према њему заснива се на некој врсти духовног афинитета. Ја се још увек радујем, што сам у њему нашао тако ненадмашног партнера, а верујем да ће његова, већ сада снажна европска фигура, увек имати да каже своју реч у међународној политици. Изразите му моје истинско поштовање и најпријатељскије поздраве“. Архив Југославије, фонд Централни пресбиро Председништва Министарског савета Краљевине југославије, 38-30-122.

6 G. Ciano, *Diario*, 240.

7 Видети: Бојан Симић, „Сусрет грофа Ћана и Милана Стојадиновића на Бијеналу у Венецији 1938. године“, *Архив*, год. XVII, бр. 1–2, Београд 2016, 124–136.

8 О Ћановој посети у краћим цртама говори неколико радова из старије југословенске историографије у склопу ширих целина: Živko Avramovski, „Italijanska okupacija Albanije i držanje jugoslovenske vlade“, *Istorijski glasnik*, 1963, 10–12; Živko Avramovski, „Pitanje podele Albanije u razgovorima Stojadinović–Čano januara 1939. i stav nekih diplomatskih i vojnih ličnosti“, *Godišnjak Pokrajinskog državnog arhiva*, Priština 1965, 131–159; Dušan Biber, „O padu Stojadinovićeve vlade“, *Istorija XX veka*, 1966, 18–23; Jacob V. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941* (Rijeka: Otakar Keršovani, 1972), 147–149.

9 *Извештају Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1939. годину*, књига X, приредила Јелена Ђуришић (Београд: Архив Југославије, 2015), 27.

ду многе дипломатске активности обављане су током лова, што је био случај и овога пута. За ту прилику Стојадиновић је позвао свог италијанског колегу на државно добро Беље које се налазило у Барањи. Током лова југословенски министар спољних послова чинио је све да остави што бољи утисак на свог колегу. Тако је када су пристигле вести повољне по фашистичке снаге у Шпанији узвикнуо: „Корзика, Тунис, Ница“.¹⁰ Новине су забележиле да је Ћано имао велики успех у лову и да је устрелио чак 64 зеца и седам јелена.¹¹

Италијанском министру је приређен пријем и у централи владајуће партије Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ) у Београду. Окупљени чланови „Словенског југа“, „Југораса“ и омладине ЈРЗ скандирали су имена Мусолинија, Ћана и Стојадиновића, а госте је дочекивао бивши министар Ђура Јанковић.¹² У централној просторији једина личност на слици, поред Стојадиновића, био је Мусолини и то је била фотографија снимљена током њиховог сусрета у Риму 1937.¹³ Током пријема све је указивало на то да је Италија главни партнер Југославији. Сам пријем служио је и да се прикаже како поред председника владе и многи чланови ЈРЗ деле блискост са фашистичком идеологијом.

У вези са тиме можемо навести епизоду везану за употребу „зелених кошуља“. Данило Грегорић је о томе оставио занимљив запис који даје добру слику о томе како је то изгледало у стварности: „Паде ми на памет долазак грофа Ћана у Београд. Тада је 300 младића обучено у зелене кошуље и постројено на станици. Истих 300 младића пожурили су у просторије странке, да се поново построје пред грофом Ћаном. И истих 300 младића су имали, у току боравка италијанског министра, још неколико пута прилике да се постројавају и да тако прикажу госту почетак стварања једне фашистичке организације, која би имала да буде пандан италијанским црним кошуљама. Не ради се то тако. Или 50.000 униформисаних, који су претходно идеолошки уверени и у свему дисциплиновани, или ни један. Али ово овако је морало да делује само негативно“.¹⁴ Ове униформе користили су чланови „Словенског југа“ приликом својих путовања у Италију,¹⁵ а према једном инвентару са

---

10 G. Ciano, *Diario*, 242.

11 „Велики успех грофа Ћана у лову“, *Време*, 22. јануар 1939, 1.

12 „Пријем грофа Ћана у Главном одбору Југословенске радикалне заједнице“, *Време*, 23. јануар 1939, 3.

13 Више о томе: Војан Симић, „Poseta Milana Stojadinovića Italiji decembra 1937“, *Istorija 20. veka*, 2/2017, 71–84.

14 Данило Грегорић, *Самоубиство Југославије: последњи чин југословенске трагедије* (Београд: Југоисток, 1942), 58.

15 Више о томе: Бојан Симић, „Посете клуба студената Југословенске радикалне заједнице „Словенски југ“ Италији 1938. године“, *Токови историје*, 2/2011, 81–92.

краја 1938. било их је 210 и оне су направљене по изричитој наредби председника владе.¹⁶

Ђано је, иначе, био веома задовољан пријемом и пажњом који је добио током свог боравка у Југославији. У званичној белешци министарства он је записао: „На првом месту желим истакнути изванредно срдчан дочек у Југославији и то не само од стране власти, него и народних маса. Док је приликом моје прве посете током 1937. службени дочек био у супротности са хладним држањем народа, сада се држање маса чинило потпуно идентично са држањем владе“.¹⁷

У склопу посете у Београду је 22. јануара отворена Изложба италијанске књиге у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“. Отварању изложбе су поред двојице министара присуствовали кнез Павле, чланови владе, представници дипломатског кора и велики број званица. Говоре су одржали министар просвете Богољуб Кујунџић и директор Италијанског института за односе са иностранством и председник изложбе Павалини, у име италијанске стране. Изложбу је сачињавало око 3.000 књига, старих рукописа и сликарских репродукција из различитих области.¹⁸ После Београда било је предвиђено да се она пресели у Загреб и Љубљану, а касније да обиђе и Мађарску, Румунију и Бугарску.¹⁹

Званично саопштење издато током посете било је кратко и уопштено. Споразум из 1937. представља базу за политику обе земље, у складу са „савршеним функционисањем и срећним резултатима италијанско-југословенског пакта“, подвучено је у саопштењу.²⁰ Двојица министара су размотрили тренутну ситуацију у Европи и потврдили жељу да продубе сарадњу у циљу

16 AJ, 37-17-181, Писмо Душана Јанковића, председника „Словенског југа“ – Милану Стојадиновићу, 4. октобар 1938. Више о употреби „зелених кошуља“ у предизборној кампањи 1938: Бојан Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, (Београд: ИНИС, 2007), 275–278.

17 I Documenti diplomatici Italiani (DDI), Ottava serie: 1935–1939, Volume XI, (1. јануар – 22. мај 1937), (Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2007), nr. 90, p. 126. Приређивачи југословенског превода су на овај Ђанов коментар записали примедбу да се радило о Ђановом претеривању како би Мусолинију приказао ситуацију повољнијом. *Tajni arhivi grofa Čana (1936–1942)*. (Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 1952), 279.

18 Милан Јовановић Стоимировић, новинар и близак сарадник Стојадиновића, у свом дневнику записује и лични утисак о овој изложби: „Много китњастих ствари – али нема оног немачког, енглеског и француског богатства, разнородности и стручности. Много јевтиних књига и вулгаризација науке“. Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, (Нови Сад: Матица српска, 2000), 233.

19 „Гроф Ђано отвара данас у Павиљону Цвијете Зузорић изложбу италијанске књиге“, *Политика*, 22. јануар 1939, 2.

20 „Italia e Jugoslavia, La concordanza di vedute sul terreno politico ed economico nei colloqui Ciano-Stojadinovic“, *La Stampa*, 23. јануар 1939, 1.

„консолидације мира и реда“. Посебно је наглашено да су економски односи били предмет „брижљивог испитивања“ и да на том подручју постоје „велике и широке могућности развоја“, те су обе владе решиле да што „живљим додиром пораде на њиховом остварењу“.²¹ По сведочењу Ћана, економски део саопштења унет је на изричиту жељу Стојадиновића који није желео да зависи само од Немачке и „да има само једну муштерију и буде муштерија само једне државе“.

Сви извори о разговорима указују на то да је албанско питање било централна тема. Већ у уводном излагању Ћано је нагласио како Мусолини не жели да ради било шта по том питању без да се пре тога консултује са југословенском страном. Званична белешка о разговорима указује да се подела Албаније спомињала али да Ћано није желео да буде конкретан око тога већ је само помињао одређену корекцију граница. Као предности које је предочио југословенској страни навео је следеће: 1) Споразум о демилитаризацији албанске границе; 2) Војни савез са Италијом, који ће у том часу бити могућ и оправдан јер ће и Италија као и Немачка бити балканска земља; 3) Неколико значајних корекција границе на северу Албаније; 4) Укидање албанског националног средишта, које стално потпирује агитацију на подручју Косова; 5) На крају, обећање италијанске подршке онога дана када Југославија буде одлучила да окупира Солун и осигура себи излаз на Медитеран.²²

Ћано је закључио да југословенски територијални захтеви неће бити значајни, нарочито након изјаве кнеза Павла у којој каже да Југославија већ има толико Албанаца унутар својих граница који јој задају проблеме да нема „никакву жељу“ да се тај број повећа.²³ Стојадиновић је, с друге стране, пре свега мислио на Скадар и луку Сан Ђовани ди Медуа на Јадранском мору. Ту своју тадашњу жељу није скривао ни у мемоарима писаним после Другог светског рата.²⁴ После разговора Стојадиновић је упутио Ћана да се обрати кнезу Павлу по том питању. У стварности, председник југословенске владе је већ знао да Павле има негативно мишљење о питању поделе Албаније²⁵ и није желео да пружи никаква обећања, изговарајући се да се мора консултовати са војним врхом.²⁶ Очигледно да је и Павле у разговору са Ћаном избегао

21 „Званично саопштење о разговорима г. др Стојадиновића и грофа Ћана“, *Време*, 23. јануар 1939, 1.

22 DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 90, p. 129.

23 Исто.

24 M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, (Rijeka: Otokar Keršovani, 1970), 518.

25 Енглески извори откривају да је Стојадиновић пре посете разговарао са кнезом Павлом о могућој подели Албаније и добио негативан одговор. Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, III, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1997), 52.

26 Према француским изворима Стојадиновић је имао наређење кнеза да не прави ника-

дефинитиван одговор. У сваком случају, Ћано је отпутовао са утиском да оба југословенска државника имају повољно мишљење о његовом предлогу што је и записао у званичном извештају Министарства спољних послова.²⁷ Није било потребно много времена да схвати да му је закључак био погрешан.

Остале теме разговора два министра биле су: италијански предлог о споразуму између Југославије и Мађарске, предлог да Југославија напусти Друштво народа и приступи Антикоминтерна пакту.²⁸ По питању југословенско-мађарског споразума Ћано није био толико оптимистичан. У писму посланику у Будимпешти Винчију (Vinci), написао је да нема неку наду да ће се постићи жељени договори, а као разлог наводи и притисак румунске стране на обојицу кључних људи у Југославији.²⁹ О другим тачкама није постигнут никакав прецизан договор. Стојадиновић је обећао да од маја више неће присуствовати седницама Друштва народа, док је на приступ Антикоминтерна пакту гледао из позитивног угла.³⁰ Генерално, Ћано је могао бити задовољан исходом састанка али су у стварности сви договори били везани искључиво за личност Милана Стојадиновића.

Једна од најинтересантнијих тема разговора била је Немачка. Оба министра сматрали су Немце пријатељима, али су се слагали у томе да се ради о „тешком“ пријатељству. Ћано је записао како југословенски народ осећа неспокој због немачке близине која му је постала сусед после Аншлуса, као и да је под економским и политичким притиском. Веровао је да је тај осећај „повод све већем и отворенијем скретању југословенског народа у правцу Италије“ и како би у оквиру Осовине она могла да нађе своју „равнотежу и сигурност“.³¹ И поменути Стојадиновићев захтев везан за јачање економске сарадње са Италијом утврђивао је Ћана у постојање страха према Немачкој.

Током Ћанове посете Београду десио се и важан сусрет са послаником у Београду Мариом Инделијем и италијанским новинарима. Индели је већ тада упозорио свог шефа да Стојадиновићев положај „не изгледа сигурно“. Указао је на чињеницу да кнез Павле жели договор са Хрватима, а да Мачек одбија било какву сарадњу са актуелним председником југословенске владе који жели „ауторитаран режим“. Индели је на све то додао демократску традицију већине партија, као и резултате избора који су Стојадиновићу дали

кав договор са Италијанима. D. Biber, *O padu Stojadinovićeve vlade*, 26.

27 DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 90, pp. 129–130.

28 Кнез Павле је о самој посети детаљно говорио са британским послаником. Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, III, 63–71.

29 DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 86, p. 123.

30 DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 90, pp. 128.

31 DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 90, pp. 127.

малу предност у односу на опозицију.³² На то је Ђано одговорио да ће се у случају пада Стојадиновића вратити на подршку хрватском сепаратизму. На крају је закључио: „Ја спроводим политику са Стојадиновићем, не намеравам да је водим са другима“.³³

Ђанова посета из јануара 1939. привукла је значајну пажњу како штампе обеју земаља тако и европске. У недељи посете стотине чланака објављено је у југословенској штампи. *Време*, лист повезан са фамилијом Стојадиновић, предњачио је у томе. Ђано је представљен као млад човек (тада је имао 35 година) „који је већ ушао у историју“.³⁴ Те чланке писали су водећи новинари тога доба, међу којима се истицао Милош Црњански. Он је о Ђану саставио веома похвалан чланак а њега представио као „сјајног“ дипломату, али и новинара, човека који спада „у први ред наших нових пријатеља“.³⁵

Време је направило десетине фотографија током посете. У исто време објављени су бројни исечци из стране штампе. Ови чланци су пажљиво бирани са циљем да истакну важност југословенско-италијанских односа за целу Европу, обављених разговора, мудрост и државништво Ђана и Стојадиновића. Из очигледних разлога већина чланака објављена је у италијанским листовима.

Политика, најчитанији дневни лист у земљи, није много заостајала. Један од занимљивијих чланака био је и онај дописника Стефанија из Београда Корада Софије³⁶ од кога је београдски лист затражио мишљење. Он је југословенској публици представио Ђана, али и подвукао важност италијан-

32 На децембарским изборима 1938. листа председника владе добила је 1.643.783 гласова или 54,09%, а опозициона иста на челу са хрватским политичарем Мачеком 1.364.524 гласа или 44,9% изашлих.

33 Alfio Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia* (Roma: Donatello de Luigi, 1944), 76–77.

34 „Гроф Ђано у Југославији“, *Време*, 17. јануар 1939, 3.

35 „Гроф Ђано“, *Време*, 22. јануар 1939, 3.

36 Корадо Софија (Corrado Sofia) је рођен 1906. и имао је занимљив животни пут. Први стабилнији новинарски ангажман стекао је крајем двадесетих година 20. века у римском *Il Tevere*, да би касније прешао у лист *La Stampa* за који је објавио репортажу о боравку у Совјетском Савезу. За лист *Gazzeta del Popolo* обавља још једно путовање овог пута у Кину (1932), о коме касније пише. Средином тридесетих година писао је фантастику за *Quadrivio* и филмска сценарија за *Il Selvaggio*. Од 1933. до 1940. био је члан редакције часописа *Critica Fascista*. Током овог периода сарађивао је у листовима *Camoedia*, *L'Italia Vivente* и *Primato*. Почетком 1936. постаје дописник агенције *Stefani* из Београда и Атине и службеник италијанског посланства у Београду. По избијању Другог светског рата његова подршка фашистичком режиму слаби, да би 1943. постао његов отворен противник и члан покрета отпора. Софија се нашао и на листи интелектуалаца које је Мусолини означио као издајнике у свом чланку *Canguri giganti* (Велики кенгури) из новембра 1943. После рата бавио се писањем, новинарством и режијом. Умро је 1997. године. За свој рад у Југославији током 1940. одликован је орденом Белог орла V реда.

ско-југословенског пријатељства као и уважавање које Италијани имају према Југословенима – нацији „која стреми ка великој будућности“ и која је „у срцима свих Италијана освојила место и заузела ранг који јој ниједан други велики народ пре тога није дао“.³⁷ У најкраћим цртама, Ћанова посета била је једна од најдетаљније пропраћених посета у домаћој штампи током тридесетих година XX века.

Током посете Ћана је пратило десетак италијанских новинара заједно са уредницима најчитанијих листова: *Коријере дела сера*, *Ла stampa*, *Пополо ди Италиа* и других. Ову делегацију примио је и шеф Централног пресбироа Коста Луковић. Вероватно најважнији међу њима био је Вирђинио Гајда (Virginio Gayda), директор *Ил Ђорнале ди Италиа* (Il Giornale d'Italia) и бивши директор *Ил Месађера* (Il Messaggero) у периоду од 1921. до 1926. године. Током посете Гајда је написао више чланака анализирајући италијанско-југословенске односе у похвалном светлу.³⁸ Београдска штампа је преносила бројне италијанске чланке, а међу њима често и Гајдине. На овом месту занимљиво је видети како је Милан Јовановић Стоимировић гледао на своје италијанске колеге, односно групу новинара који су пратили Ћана. Тај утисак није био нимало повољан. Он је у свом дневнику записао: „Ручао сам са италијанским новинарима, незанимљиви људи. Фашизам их је изједначио и избарабио. Сем Гајде, ни један господин“.³⁹

Торинска *Ла stampa*,⁴⁰ као и целокупна италијанска штампа, посветила је велики простор Ћановој посети Југославији. Алфио Русо,⁴¹ дописник из

37 „Личност грофа Галеаца Ћана“, *Политика*, 1. јануар 1939, 2.

38 Занимљиво је да је исти новинар саставио и својеврсно оправдање за напад на Југославију 1941. када је објавио монографију „Југославија против Италије (документи и открића)“ у којој је доказивао да је Југославија увек радила против Италије. Virginio Gayda, *La Jugoslavia contro L'Italia (Documenti e rivelazioni)* (Roma: Il Giornale d'Italia, 1941).

39 М. Јовановић Стоимировић, *Дневник*, 233.

40 *La Stampa* је основана 9. фебруара 1867. у Торину под именом Газета Пиомонтезе (*Gazzetta Piemontese*), а садашње име носи од 1894. У почетку је излазила у тиражу од неколико хиљада да би веома брзо стигла до 50.000 примерака. У првим годинама фашистичке владавине лист је покушавао да заузме опозициони став, нарочито после убиства Матеотија, али је због тога био забрањен. Обнова рада је уследила променом руководства и доласком кадрова оданих режиму. Према подацима из 1939. године, лист је био други по дневном тиражу у Италији са 300.000 примерака, иза најпродаванијег *Corriere della Sera* који је имао 600.000. Dovani Gocini, *Istoriya novinarstva* (Beograd: Clio, 2001), 324.

41 Алфио Русо се родио 1902. на Сицилији, у сиромашној породици. Само на инсистирање и уз помоћ његовог учитеља родитељи га нису повукли из школе већ после четири разреда. Са осамнаест година је почео да се бави новинарством. Након рада у мањим новинама прелази у римски лист *Secolo*. Из њега одлази у *Ла stampa* и ради као дописник из иностранства. Из Југославије је извештавао за време и после Марсејског

Београда, написао је више чланака, понекад и два-три дневно. У њима је подвлачио широку популарност коју Ђано ужива у Југославији, атмосферу пријатељства између две државе као и морал и чврстину фашизма као најбољег гаранта новог система у Дунавском басену и на Балкану. Новине су имале и свог фотографа који је током посете боравио у Југославији и његове фотографије су публиковане у италијанској штампи. У својим чланцима Русо је ишао толико далеко да је записао како се у Београду први пут осећа „жеља за сређивањем односа са Мађарском и успостављањем срдачних односа“.⁴² Можемо закључити да су ове речи биле више на нивоу његових жеља и планова фашистичке владе него што је то стварно могао осетити. Чињеница да је *Ла stampa* посветила више простора посети него просечан дневни лист у Југославији само доказује колико се овом догађају придавала пажња у Италији.

На овом месту поставља се питање везе између Ђанове посете и уклањања Стојадиновића са власти 4. фебруара 1939. Документа британског посланства у Београду дају прилично јасан одговор. Кнез Павле је имао идеју о смени још пре доласка италијанског министра у Београд. Британски посланик Кембел је писао у том смислу у извештају датираним 16. јануара, пре доласка Ђана. После разговора са кнезом, он је закључио да су главни разлози за смену Стојадиновића његово све веће подражавање диктатора, што сувише ради на своју руку и што Мачек одбија било какву сарадњу са владом којој је он на челу.⁴³ Исти документ указује да је кнез Павле имао страх од реакције Берлина и Рима на будућу смену. Из тог разлога, можемо закључити, сачекао је извесно време да не би дошло до директног повезивања Ђанове посете са сменом Стојадиновића. Дакле, кнез Павле је саопштио јасно своју намеру британском посланику коју је он јавио свом министру у званичном документу 19. јануара још пре него што је разговарао са Ђаном у Београду о подели Албаније и чуо од Стојадиновића исход њихових разговора. Може се закључити, колико год то парадоксално звучало, да је посета министра спољних послова фашистичке Италије продужила Стојадиновићев боравак на челу владе за краће време.⁴⁴ Било како било, Ђанова посета и обављени

атентата. Потом одлази у Африку, где редовно пише о етиопском рату. Током Другог светског рата био је дописник са Балкана. После рата је дописник из Париза, а по повратку у Италију уређује *La Nazione* из Фиренце. Круна новинарске каријере и велико признање стиже 1961. када постаје уредник најпознатијег италијанског листа *Corriere della Sera*. На том месту задржава се непуних седам година. Умро је 5. октобра 1976. у Риму. Биографски подаци преузети из: *La Stampa*, 5. 10. 1976, 19. Иначе, током 1940. одликован је орденом Светог Саве трећег реда.

42 „Dopo Belje. Collaborazione italo-jugoslava culturale, economica, politica“, *La Stampa*, 25 gennaio 1939, 1.

43 Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, III, 53.

44 Овај закључак се може извести и на основу белешке о разговору кнеза Павла и итали-

разговори сигурно су још утврдили Павла у његовој одлуци да је уклањање Стојадиновића неопходно.⁴⁵

Одлазак Стојадиновића са власти за Мусолинија и Ћана био је непријатно изненађење. У дневничкој забелешци, на дан када је сазнао вести из Београда, Ћано пише: „Стојадиновићев положај чинио се сигурним“ и да га је лично уверавао само 14 дана раније „да га нико и ништа не може изгурати с власти“.⁴⁶ Сам Мусолини је био бесан. Закључио је да је пад Стојадиновића доказ да се само са Немачком може правити сигурна политика. Све је то имало везе са разговорима о подели Албаније који су са Стојадиновићем вођени током Ћанове јануарске посете Југославији. Након неповољних вести из Београда, Дуче је закључио: „Ако се споразумемо са Стојадиновићем, деоба Албаније између нас и Југославије; без Стојадиновића: запоседање Албаније мимо Југославије, буде ли потребно против ње“.⁴⁷ Наведене речи брзо су спроведене у дело. Уследила је једнострана окупације Албаније почетком априла, као и захлађење односа са Југославијом, повратак на политику подршке хрватском сепаратизму, а у пролеће 1941. долази до отвореног непријатељства.

Ћано је у каснијем периоду мењао своје мишљење о разлозима због којих је Стојадиновић склоњен са власти. Тако је у јануару 1941, притиснут тешкоћама у рату са Грчком, тврдио да Стојадиновић није пао због спољне политике већ због тога што је кнез желео споразум са Хрватима. Ипак, и тада је тврдио да је Италија „изгубила правог пријатеља“.⁴⁸ Било како било, посета грофа Ћана била је једна од последњих активности Милана Стојадиновића на месту председника Министарског савета и министра спољних послова Краљевине Југославије. Његово деловање се и данас различито тумачи од стране стручне али и шире јавности.

јанског посланика у Београду Инделија, 19. фебруара 1939. DDI, Ottava serie, Volume XI, nr. 198, pp. 244–246.

45 Сличан закључак донео је историчар Душан Бибер који је записао да Ћанова посета и намеравани споразум о Албанији „свакако није могао да буде једини или главни узрок пада Стојадиновића“. Бибер, иако није имао увид у британска документа, тачно је изнео сумњу да је одлука о смени постојала од раније. D. Biber, *O padu Stojadinovićeve vlade*, 23.

46 G. Ciano, *Diario*, 248.

47 Исто.

48 A. Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 81.

Bojan Simić

*Visit of Count Ciano to Yugoslavia in January 1939 and Downfall
of Milan Stojadinović*

Summary

The visit of Count Ciano to Yugoslavia at the beginning of 1939 was of a great importance for Italian-Yugoslav relations in the period between the wars. Italian Minister of Foreign Affairs had frank relations with his Yugoslav colleague Milan Stojadinović and found in him reliable collaborator for creation of expansionistic Fascistic goals. The first part of diplomatic activities was held during the hunting at the state property Belje. The most important topic of the conversation was Albania and possibility to be split between Yugoslavia and Italy. This proposal more attracted Stojadinović than Prince Pavle. However no new agreement was signed during this visit. Nevertheless Ciano left Yugoslavia convinced that everything went on according to the Italian plans.

The relations between two countries changed all of a sudden, only two weeks after Ciano's visit, Italian favorite Stojadinović was ousted from power. This act caused Mussolini to change his policy regarding cooperation with Yugoslavia and decided to occupy Albania by himself. Without Stojadinović, Italian foreign policy turned to helping Croat separatists in their work on breaking down Yugoslavia that led towards open conflict in spring 1941. Visit in question did not have anything to do with fall of Yugoslav Prime Minister. Prince Pavle made this decision earlier because of too much freedom that Stojadinović had in foreign policy and unpreparedness to negotiate with Croatian leadership. Actually, Prince Pavle waited two weeks to make this step in order not to leave the impression that change of the government had anything to do with the visit of Italian Foreign Minister.

Боян Симић

*Посещение графа Чано Югославии в январе 1939 года и падение
Милана Стоядиновича*

Резюме

Визит графа Чано Югославии в начале 1939 года имел большое значение для итальянско-югославских отношений в межвоенный период. Министр иностранных дел Италии установил сердечные отношения с югославским коллегой Миланом Стоядиновичем, которого он видел как надежного сотрудника в достижении экспансионистских целей фашизма. Первая часть дипломатической деятельности была проведена во время охоты на государственной собственности Белье. Самой важной темой обсуждения была Албания и возможность разделения между Италией и Югославией. Это предложение больше сочувствовало Стоядиновичу, чем князю Павелу. Однако в ходе этого визита не было подписано никакого нового соглашения. Тем не менее, Чано покинул Белград, убежденный, что все идет по итальянским планам.

Отношения между двумя странами внезапно изменились только через две недели после визита господина Чано. Итальянский любимец Стоядинович был снят с власти. Этот акт привел к тому, что Муссолини изменил свою политику сотрудни-

чества с Југославијом и решио самостално окупирати Албанију. Без Стојадиновића у Београду италијанска спољна политика вратила се к помоћи хрватским сепаратистима и радила на развоју Југославије, што довело до отвореног конфликта пролећем 1941. године.

Овај посет је није имао ништа заједничко са падањем премијера Југославије. Одлука је била донета раније кнезом Павлом због растуће независности Стојадиновића у спољној политици и нежељања сагласити хрватско руководство. У принципу, кнез Павел чекао две недеље по етапама, да не створи утисак, да промена владе има некако везу са посещењем министра спољних послова Италије.